

Małgorzata Wołodźko

mgr inż. architektury krajobrazu

PROBLEMY KONSERWATORSKIE REZYDENCJI SHŌGUNA ASHIKAGA W KIOTO

Kioto, miasto na wyspie Honshū, było drugą po Nara stolicą Japonii. W 784 r. cesarz Kammu podjął decyzję o przeniesieniu cesarskiej stolicy z Nary. Zgodnie z obowiązującą tradycją każdy nowy dynasta zmieniał cesarską siedzibę, gdyż ze względów religijnych nie wypadało mu zamieszkać w domu zmarłego poprzednika. Wybór nowego miejsca na stolicę padał zazwyczaj na miejsce uznane wcześniej za święte.

Wysłannicy cesarza Kammu wskazali na okolicę słynnej od VI w. świątyni Kamo-jinja, której bóstwo Wakeikazuchi – Rozdzielający Piorun w zamian za modlitwy członków panującego rodu obdarowywało kraj deszczem i urodzajem¹. Był prawdopodobnie i inny powód przeprowadzki cesarza – próba zminimalizowania rosnącego wpływu buddyjskich duchownych na życie władcy i dworu.

1. Ogólny widok na dolny ogród i miasto Kioto otoczone wzgórzami. W ogrodzie widoczne są: dwukondygnacyjny Ginkaku – Srebrny Pawilon z 1492 r.; szeroka, wyniesiona płaszczyzna zagrabiona we wzór fal Ginsadan; Tōgudō – Pawilon Zwrócony na Wschód z 1487 r. oraz budynki postawione w późniejszym okresie. Wszystkie fot. M. Wołodźko.

1. View of the lower garden and the city of Kyoto, surrounded by hills. In the garden, the following are visible: the two-storey Ginkaku – the Silver Pavilion from 1492; a wide, elevated plane raked into the pattern of waves Ginsadan; Tōgudō – the East-facing Pavilion dating from 1487, and buildings which were built later. All photos M. Wołodźko.

Dzieje Kioto

Wybrano szeroką równinę położoną na północ od Nary i natychmiast rozpoczęto budowę miasta. Dwa szczyty – Hieizan i Atogayama – chroniły płn.-wsch. i płn.-zach. jego krańce. Z okolicznych wzgórz spływały rzeki Kamo, Katsura i Shirakawa. Położenie miasta było wyrazem chińskiej wiary w cztery boskie

przyrody i wojny. Największe zniszczenia spowodowała wojna domowa Ōnin (1467-1477). Po każdej dziejowej katastrofie Kioto podnosiło się jednak z upadku. Choć z czasem utraciło pierwotny kształt, zachowały się w nim tradycyjne nazwy alei i ulic, a wiele zabytków szczyci się ponad tysiącletnią tradycją. Do dziś uważane jest za najpiękniejsze miasto Japonii, miasto-muzeum, w którym zabytki

2. Ginkaku – Srebrny Pawilon. W dzienniku *Rokuon* znajdujemy sugestię, że powstał on z inspiracji budynkiem Shariden, który Musō Soseki wybudował w świątyni Saihōji. Budynek stanowi przykład połączenia architektury świeckiej z sakralną. Jego prostota i powściągliwość są zgodne z duchem zen.

2. Ginkaku – The Silver Pavilion. In the record *Rokuon* it is suggested that its construction was inspired by the Shariden building, which Musō Soseki built in Saihōji. The building comprises an example of a combination of secular and sacred architecture. Its simplicity and circumspection are in accordance with the spirit of Zen.

zwierzęta rządzące czterema stronami świata. Nową stolicę, wzorowaną na chińskim mieście stołecznym, nazwano Heian-kyō – Stolicą Pokoju i Łagodności. W XIV w. została przemianowana na Kioto. W 794 r. nastąpiła przeprowadzka dworu do Heian-kyō, która pozostała stolicą Japonii i ośrodkiem kultury dworskiej do 1868 r., kiedy to w okresie restauracji Meiji (1868-1912) młody cesarz postanowił przenieść stolicę na wschód, do Tokio².

W swojej długiej, liczącej ponad 1200 lat historii, Kioto przechodziło zmienne koleje losu; wielokrotnie było niemal doszczętnie niszczone przez kataklizmy

i skarby kultury liczone są na tysiące. Znajdują się w nim najwspanialsze i najbardziej reprezentatywne przykłady tradycyjnych ogrodów japońskich.

Twórcy rezydencji shōguna Ashikaga

Kiedy Yoshimasa (1436-1490), ósmy shōgun z rodu Ashikagów obejmował urząd w 1449 r., w Japonii panował chaos. Nękały ją klęski głodu, niepokoje społeczne i wojny, co spowodowało, że okres ten bywa często nazywany „mrocznym wiekiem Japonii”.

Yoshimasa okazał się człowiekiem słabym fizycznie i psychicznie, zupełnie niezainteresowanym sprawami administracji. Zajmował się przede wszystkim działalnością kulturalną, pozostawiając aparat państwowy urzędnikom. Skupił wokół siebie elitę mnichów i artystów, która wypracowała niezwykle subtelne kryteria artystyczne. Około 1460 r. znużony niepomysłną sytuacją w kraju mianował swym sukcesorem

małej świątyni³. Te słowa, mimo upływu ponad pięciuset lat, są nadal aktualne.

W 1465 r. Yoshimasa doczekał się potomka, co wywołało walkę o sukcesję. Doprowadziła ona do jednej z najbardziej wyniszczających w historii Japonii, wspomnianej już, wojny domowej Ōnin. Trwała 10 lat, obróciła Kioto w ruinę i zniweczyła plany Yoshimasy dotyczące budowy nowej rezydencji.

3. Kompozycje ze skał i roślin wokół stawu zostały zaprojektowane tak, aby były widoczne z wielu punktów widokowych. Nazwy malowniczych zakątków zostały zainspirowane sławnymi miejscami wymienianymi w literaturze japońskiej i chińskiej.

3. A composition of stones and plants around a pond was designed so that it would be visible from many observation points. The names of these picturesque spots were inspired by famous places mentioned in Japanese and Chinese literature.

– z powodu braku syna – brata Yoshimi (Gijin). Następnie zaczął przygotowywać plany budowy ustroina, w którym miał zamieszkać po zrzeczeniu się urzędu i realizować własne zainteresowania sztuką.

Za idealną lokalizację uznał teren Jōdōji, świątyni położonej u stóp Higashiyama – Wschodnich Wzgórz. Mnich Onryoken wysłany, aby obejrzeć miejsce, zanotował: „Są tam pofalowane wzgórza i czysta woda. Chmury i mgły mieszają się ze sobą. Jest również sosnowa brama i skalny ogród. Panuje tu ciche piękno z dala od kurzu miasta. Z przodu kilka wzgórz tworzy wspaniały widok. Z lewej strony płynie woda, bardzo praktycznie doprowadzona do

Podczas, gdy ulice miasta były palone i plądrowane, Yoshimasa trzymał się na uboczu, szukając zapomnienia w działalności kulturalnej. Gdy ok. 1473 r. wojna zaczynała wygasać, mianował nieletniego syna shōgunem i powrócił do planów wzniesienia nowej siedziby. W efekcie na miejscu zniszczonej świątyni Jōdoji stanęła rezydencja, składająca się z wielu pawilonów otoczonych ogrodem.

Projekt ogrodu przypisuje się Sōami, jednemu z artystów skupionych wokół Yoshimasy i wybitnemu malarzowi⁴. Sōami pochodził z artystycznej rodziny, służącej shōgunom od dawna. Źródła nie potwierdzają jednak jego udziału w tworzeniu ogrodu.

4. Staw Kinkyōchi przed Srebrnym Pawilonem, centralny element dolnego ogrodu. Obecnie mniejszy, pierwotnie zajmował obszar w południowej części, który dziś porastają drzewa i mech.

4. The Kinkyōchi pond in front of the Silver Pavilion, the central element of the lower garden. Currently smaller, it originally occupied an area in the southern part where trees and moss grow today.

Obecnie przeważa opinia, że ogród projektował sam Yoshimasa, korzystając z rad uczonych i artystów. Miał do pomocy jednego z najlepszych specjalistów sztuki ogrodowej. Nazywano go *kawaramono* Zenami. Określenie *kawaramono*, czyli „człowiek znad rzeki”, obejmowało wyrzutków społecznych, ludzi niezwiązanych z żadnym stanem, wśród których znajdowali się również aktorzy. W społeczeństwie zajmowali pozycję niższą niż chłopci pańszczyźniani. Żyli na ziemi niczyjej, nad brzegami rzek, które wiosną zalewała woda spływająca z gór. Teren ten uważany był za nieczysty, wykorzystywano go m.in. na egzekucje i przedstawienia teatralne, gdyż aktorzy nie mieli prawa wystawiać przedstawień w miejscach publicznych.

Kawaramono najmowali się do najpodlejszych rób. Arystokracja dworska brzydziła się nimi, wojskowa – wolna od przesądów – zatrudniała ich do najcięższych prac ogrodowych. Niewiele jest dokumentów na ten temat – wiadomo jednak, że pewna grupa aktorów odegrała znaczną rolę w zakładaniu ogrodów zen. Z czasem zaczęli być utożsamiani z ogrodnikami. Wielu artystów z warstwy *kawaramono*, zajmujących się ogrodnictwem, cieszyło się szacunkiem wykwintnych estetów. Byli wśród nich Zenami, jego syn i wnuk Matashirō, którzy również zajmowali się projektowaniem ogrodów. Trudno wręcz pojąć, jak i kiedy przyswoili sobie wiedzę konieczną do uprawiania tej trudnej dziedziny sztuki. Ogrodnicy bowiem musieli uwzględniać tradycję związaną z danym miejscem, „pomyślną i niepomyślną” lokalizację i kierunki, znać taoistyczne interpretacje dwubiegunowości zjawisk, a przede wszystkim operować subtelnymi, abstrakcyjnymi skojarzeniami, wysnutymi przez mistrzów zen podczas prób kontemplacji.

Zapotrzebowanie na nowe talenty było jednak tak duże, że znalazł się sposób przełamania barier klasowych. *Kawaramono* uzyskali szansę awansu społecznego, wstępując do klasztoru i zostając mnichami⁵. Wówczas ich talent odgrywał większą rolę niż urodzenie i pozycja społeczna. Klasztory stały się zatem najlepszym dla nich schronieniem. Wielu spośród *kawaramono* pracowało dla Yoshimasy, który wysyłał ich jako ekspertów aż po Narę w poszukiwaniu niezwykłych kamieni i pięknych drzew potrzebnych do zagospodarowania nowych ogrodów⁶.

Yoshimasa zatrudnił Zenami na długo. Pracował on przy zakładaniu wielu ogrodów. W kronice zanotowano, że „jego artyzm był wyborny”, a ogrodnik żył 97 lat⁷. Jeszcze przed wybuchem wojny Ōnin Zenami otrzymał zadanie dokonania oceny miejsca pod nową siedzibę shōguna u podnóża Wschodnich Wzgórz. Kiedy 20 lat później prace w końcu się rozpoczęły, stary ogrodnik zmarł. Nie zachowały się żadne informacje wskazujące, kto dalej kierował pracami. Mógł to być jego syn lub wnuk, gdyż – jak wspomnieliśmy – obaj znali się na tym rzemiośle⁸.

Historyczne założenia rezydencji

Za życia Yoshimasy posiadłość zbudowaną na wschodnim krańcu dzisiejszego Kioto nazwano Higashiyama-dono, czyli Willą Wschodniego Wzgórza. Po jego śmierci rezydencja została przekształcona w świątynię Jishoji, której popularna nazwa brzmi Ginakakuji – Świątynia Srebrnego Pawilonu. Trudne warunki ekonomiczne spowodowały, że realizacja przedsięwzięcia znacznie odbiegła od początkowych zamierzeń władcy, tak pod względem rozmiarów, jak i stylu. Stosunkowo niewielka skala założenia była zapewne przejawem schyłku potęgi rodu Ashikagów, a równocześnie odzwierciedlała rosnącą potrzebę umiaru i powściągliwości, wynikającą

5. Most łączący wyspę z brzegiem pierwotnie miał drewnianą, łukową konstrukcję; nosił nazwę Most w Kształcie Grzbietu Smoka. Podczas rekonstrukcji zastąpiono go masywną monolityczną płytą z granitu, długości 2,4 i szerokości 0,6 m.

5. The bridge connecting the island with the bank originally had a wooden, vaulted construction; it was called the Bridge in the Shape of a Dragon's Back. During reconstruction it was replaced by a massive, monolithic plate of granite, 2.4 meters in length and 0.6 meter in width.

z nauki zen o dyscyplinie, która uwidoczniła się we wszystkich dziedzinach sztuki tego okresu. Yoshimasa osiągnął w efekcie maksimum elegancji; z artystycznego punktu widzenia rezydencja była doskonała. Spędzał w niej czas, oddając się artystycznym i duchowym zajęciom, z dala od polityki i rodziny. Uczestniczył w wykwintnych przyjęciach poświęconych dyskusjom o sztuce, komponowaniu poezji czy oglądaniu egzotycznych przedmiotów należących do gospodarza.

Posiadłość była znacznie większa niż obecnie i zajmowała duży obszar stoku góry. Yoshimasa zaplanował wzniesienie dwunastu drewnianych budowli, z których do naszych czasów przetrwały dwie: Tōgudō – Pawilon Zwrócony na Wschód i Ginkaku – Srebrny Pawilon. Budowę i zakładanie ogrodu rozpoczęto prawdopodobnie w 1482 r. Wzniesiono budynki, które utworzyły blok o długości ok. 80 m i szerokości ok. 60 m⁹.

Pierwotna zabudowa składała się z monumentalnej bramy; Tsunegosho, wspaniałego budynku, w którym znajdowały się pomieszczenia mieszkalne; pawilonu do zazen Saishian w górnej części ogrodu; pawilonu Chōzentei umieszczonego najwyżej na zboczu, aby umożliwić rozkoszowanie się widokiem ze wzgórza Tsukimachiyama; *kaisho* – „pokoju zgromadzeń” służącego życiu towarzyskiemu i rozrywce; *izumi-dono* – „pawilonu nad wodą”; krytego mostu; altany nad stawem; bambusowej altany.

Na szczególną uwagę zasługuje *kaisho*, wykorzystywane przez miłującego sztukę Yoshimasa do kulturalnych rozrywek, takich jak: poezja wiązana (*renga*), ceremonia herbaciana (*chanou*), konkurs wączania kadzidel (*kikikō*), układanie kwiatów czy gra *kemari*. **Pawilon Zwrócony na Wschód.** W 1487 r. wzniesiono Tōgudō, w którym zamieszkał Yoshimasa i gdzie umieszczono posąg Buddy Czystej Ziemi. Budynek, wzniesiony w stylu *shoin*, miał jedno

6. Płaszczyzna i stożek usypane z białego piasku. Szeroka wyniesiona płaszczyzna nosi nazwę Ginsadan – Ocean Srebrnego Piasku. Zagrabiona na wzór fal płaszczyzna w blasku księżyca nabiera srebrzystego koloru.

6. A plane and cone built out of white sand. The wide, elevated plane is called Ginsadan – Ocean of Silver Sand. It is raked in the pattern of waves which highlight the light of the moon. In the moonlight the plane takes on a silvery color.

7. Ścięty stożek nazywany jest Kōgetsudai – Podium z Którego Ogląda się Księżyc. Ma prawie 2 m wysokości, średnica podstawy wynosi około 5 m, a wierzchołka 1,5 m.

7. The cut cone is called Kōgetsudai – Podium From Which to Watch the Moon. It is nearly 2 meters high, the base is 5 meters in diameter and the top is 1.5 meters across.

piętro utrzymane w stylu *irimoya* i dach kryty japońskim cyprysem. Jego nazwa – Pawilon Zwrócony na Wschód – nawiązywała do Zachodniego Raju Amidy. Początkowo mieścił kaplicę Amidy, co było wyrazem więzi łączącej Yoshimase z religią Czystej Ziemi, a lotosy rosnące w stawie przed budynkiem nawiązywały do rajskich ogrodów¹⁰.

W płn.-wsch. części pawilonu znajdował się Dōjinsai, mały pokój o powierzchni 2,75 x 2,75 m, zaprojektowany przez Shuko. Przez stulecia służył za wzór pomieszczeń projektowanych do ceremonii herbacianych. W pokoju znajdowały się *tsukenshoin*, czyli stół do czytania i rozkładania zwojów, oraz *chigaidana*, czyli ułożone naprzemiennie półki. Ustawiano na nich rzadkie, wytworne przedmioty będące świadectwem kultury Higashiyama, która zapoczątkowała rozwój tradycyjnych japońskich sztuk takich, jak: układanie kwiatów, „droga herbaty” i „droga kadzideł”.

Srebrny Pawilon. W 1489 r. rozpoczęto budowę Ginkaku, poświęconego Kannon, bogini współczucia. Jego nazwa – Srebrny Pawilon – wywodzi się z niepopartego dowodami przekazu, wedle którego Yoshimasa rozkazał pokryć budynek srebrem. Srebrny Pawilon zawiera element mistyki, jakiej

znawcy w owych czasach poszukiwali we wszystkich przedmiotach sztuki. Odzwierciedla dążenie do odnalezienia „wewnętrznego sensu” przyrody i dzieł artysty, które wyrastało z głębokiej introspekcji właściwej buddyzmowi zen. Łączy arystokratyczną elegancję z głębią klasztornej życia. To, co realistyczne i oczywiste, ustępuje miejsca elementom symbolicznym, aluzyjnym, głęboko ukrytym. Tak więc można zakładać, że prostota i naturalność budowlą była konsekwencją świadomego wyboru.

Srebrny Pawilon jest dwukondygnacyjną budowlą przykrytą czterospadowym dachem, której kondygnacje rozgraniczono zadartym daszkiem. Budynek utrzymany w kolorze pięknego, starego drewna sprawia wrażenie skromnego, ale emanuje urokiem, spotęgowanym zharmonizowaniem architektury i otoczenia. Stanowi przykład połączenia architektury świeckiej z sakralną. Parter, zwany *Shinkuden*, został zbudowany w stylu *shoin*, tradycyjnym stylu japońskiej architektury rezydencjonalnej. Charakterystycznym elementem tego typu budowli było pomieszczenie, służące jako gabinet, z długim stołem wbudowanym w *tokonome* (wnęka, w której zawieszano zwoje z malarstwem oraz ustawiano aranżacje kwiatowe). Gabinet wykorzystywano początkowo

do przyjmowania ważnych gości, z czasem zaczął służyć jako miejsce ekspozycji zwojów malarstwa, innych dzieł sztuki oraz kompozycji z kwiatów.

We wcześniejszych budowlach w stylu *shinden-zukuri* parter był otwarty i tworzył rodzaj łącznika między wnętrzem a ogrodem. W Srebrnym Pawilonie funkcję łącznika pełniły ruchome, rozsuwane drzwi panelowe, które zastąpiły drzwi podwieszane hakami u sufitu. Panele służyły również do wydzielenia części pomieszczeń. Miały lekką konstrukcję o papierowej powierzchni pokrytej malowidłami; po rozsunięciu rozciągały się na całą długość ściany. Parter budynku podzielono na cztery, nierównej wielkości pokoje. Od strony stawu znajdowała się wąska weranda, a jedno z dwóch pomieszczeń nie miało zewnętrznych ścian – stanowiło pogłębienie werandy, natomiast zewnętrzne ściany drugiego były rozsuwane. Po ich otwarciu roztaczał się widok na staw i ogród. W ten sposób połączono ze sobą oba rodzaje przestrzeni: zamkniętej ścianami budynku i ogrodowej. Tutaj medytował Yoshimasa, zarówno praktykujący zen, jak i czczący Czystą Ziemię, na co wskazuje nazwa Shinkuden, czyli Sala Oczyszczająca

Umysł. Obecnie znajduje się tu tysiąc posążków *bodhisattwy* Jizō.

Pierwsze piętro Chōonkaku zbudowano w stylu chińskim. Było mniejsze od parteru, otaczał je balkon z balustradą. Z balkonu rozpościerał się wspaniały widok na ogród i wzgórza, ponad którymi widać było wschodzący księżyc. W ścianach znajdowały się okna w kształcie dzwonu, które często stosowano w świątyniach zen. Stał tu połączony wizerunek bogini Kannon, dlatego niektóre źródła określają budowlę jako Salę Kannon. Ściany górnej kondygnacji zostały wewnątrz i na zewnątrz pokryte laką, co może sugerować, że śmierć Yoshimasy przerwała prace nad pokryciem ścian srebrem. Wieńczący szczyt dachu połączony feniks z brązu zwrócony jest na wschód.

Budowę pawilonu zakończono w 1492 r., dwa lata po śmierci Yoshimasy. Obecnie jest on zamknięty dla zwiedzających, ale wewnątrz budynku, na piętrze, siedzi posąg Buddy Czystej Ziemi, który przez okno w kształcie dzwonu patrzy na ogród i stok wzgórze pokryty drzewami.

8. Budynek Tōgudō został wzniesiony w stylu *shoin*, a jego piętro w stylu *irimoya*, dach jest kryty japońskim cyprysem.
8. The Tōgudō building was built in the *shoin* style and its upper floor in the *irimoya* style; the roof is covered with Japanese cypress.

Ogród Ginkakuji

Oparty został na modelu świątyni Saihōji, powszechnie znanej jako Kokedera – Świątynia Mchów. Yoshimasa, zanim przystąpił do budowy własnego ogrodu, podróżował po wielu sławnych ogrodach, ale szczególnie upodobał sobie Saihōji, gdzie przebywał podczas wojny Ōnin¹¹. Potem wielokrotnie odwiedzał tamtejszą świątynię, uchodzącą wówczas za najpiękniejsze miejsce w pobliżu Kioto, by studiować projekt ogrodu. Potwierdzają to kroniki prowadzone przez mnicha Onryoken z klasztoru Shōkokuji.

Yoshimasa po raz pierwszy odwiedził Świątynię Mchów w 1460 r., w momencie kwitnienia wiśni i został urzeczony jej pięknem. Powrócił jesienią i tym razem trafił na najwspanialszy moment przebarwiania się klonów. W następnych latach odwiedzał świątynię regularnie trzy, cztery razy w roku. Z przyjemnością zwiedzał ogród nawet w deszczu. Podczas jednej z tych wizyt stwierdził, że „piękno tego ogrodu nigdy nie maleje”, co uwiecznił Onryoken¹².

Gdy przystępowano do zakładania nowej siedziby shōguna, ogród w świątyni Saihōji znajdował się w ruinie, ale Yoshimasa dobrze pamiętał go z czasów świetności. Stworzone przez niego założenie ogrodowe stanowiło wspaniały przykład wczesnego *kaienshiki chisen teien*, czyli „ogrodu spacerowego ze stawem”. Podstawową zasadą było, aby spacerując po nim, z każdego miejsca widzieć pięknie zaprojektowane zakątki. Na wzór Świątyni Mchów ogród w Willi Wschodniego Wzgórza został podzielony na dwie części: dolną z budynkami i stawem o złożonej formie oraz górną z kamienną kompozycją i źródłem na zboczu wzgórza.

Yoshimasa poświęcił wiele czasu i uwagi ogrodowi, który jednak nigdy nie został ukończony zgodnie z jego życzeniem. Trudności z transportem potrzebnych materiałów sprawiły, że wiele drzew i głazów pochodziło ze znajdującego się w pobliżu

zrujnowanego pałacu Hana no Gosho. Najwięcej materiału sprowadzono z odległej o 40 km Nary. Zdarzało się, że panowie feudalni przysyłali kamienie lub rośliny w charakterze prezentu, używając własnych robotników do ich przewiezienia. W 1488 r. daimō Asakura zlecił trzem tysiącom swoich ludzi dostarczenie do rezydencji shōguna sosen z Hana no Gosho. Część z nich stanowiła uzbrojona straż, co świadczyło, jak bardzo niespokojne były to czasy. Do ogrodu sprowadzono także: wiśnie, azalie, kamelie i cisy¹³. Yoshimasa wielce sobie cenił kwitnące rośliny, m.in. białe ume.

Wzmianka o przystani nad stawem wskazuje na nawiązanie do dawnej tradycji pływania łodzią po stawie, ale nic nie wiadomo o popularnych wówczas przyjęciach na wodzie¹⁴. Wydaje się, że staw był zbyt mały na poruszanie się po nim łodzią i pełnił jedynie funkcję ozdobną. Kompozycje ze skał i roślin wokół niego zostały tak zaprojektowane, że widać je było z wielu punktów widokowych. W tej części ogrodu nazwy malowniczych zakątków zainspirowane zostały sławnymi miejscami wymienianymi w literaturze japońskiej i chińskiej¹⁵. Te literackie odniesienia zwiększały przyjemność spacerowania po ogrodzie czytany gościom.

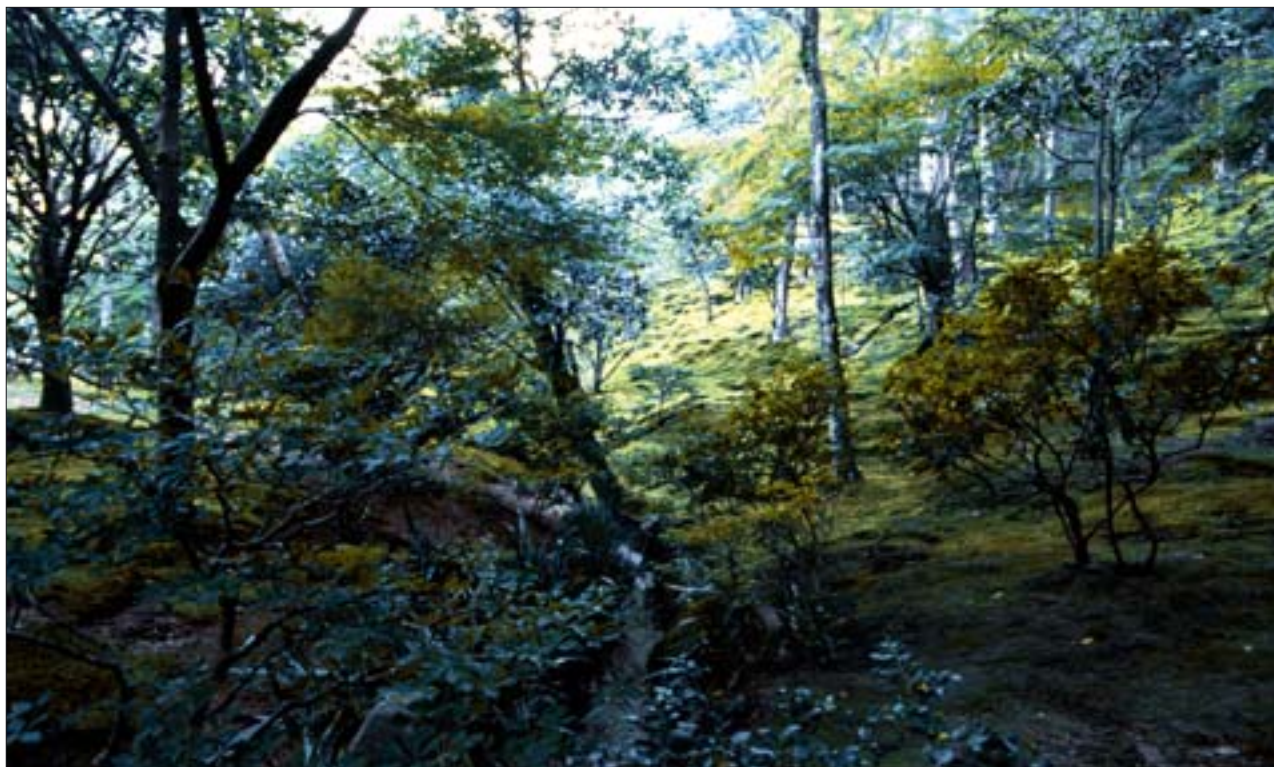
Na wzgórzu ekipa Zenami wybudowała w lesie źródło, którego wzorcem była kamienna konstrukcja z Saihōji¹⁶. Taki sam gigantyczny głaz uformował tylną ścianę, dwa inne – boczne ściany zbiornika, a na znajdującym się z przodu płaskim kamieniu można było przykłęknąć lub stanąć. Podobnie jak w Saihōji zimna i czysta woda znalazła się w kole małych kamieni, a duży poziomo ułożony kamień tworzył dno źródła. Nadmiar wody wypływa pomiędzy znajdujących się z przodu głazów i płynie w dół małym, żwirowanym korytem.

W stawie, niczym w lustrze, odbija się wdzięczna sylweta Srebrnego Pawilonu, który stanowi centralny element dolnego ogrodu¹⁷.

9. Miejsce przypominające mocno zacieniony las. Mech, płaskie kamienie, małe krzewy, pniaki tworzą bujny miniaturowy krajobraz. Zwarty pułap zieleni wysokiej utrzymuje górny ogród w wiecznym cieniu.

9. A place which resembles a heavily shaded forest. Moss, flat stones, small bushes and stumps create a lush, miniature landscape. The dense ceiling of greenery keeps the upper garden in permanent shade.

10. Ogród podzielony został na dwie części: dolną z budynkami i stawem, oraz górną z kamienną kompozycją i źródłem na zboczu wzgórza. Górny ogród wtapia się w las, jego granica zaciera się. Z powodu wielu rekonstrukcji i okresów zaniedbywania przybrał charakter dzikiego, leśnego zakątka. Bardziej przypomina europejski park niż japoński ogród.

10. The garden was divided into two parts: the lower part with buildings and the pond, and the upper part with the composition of rocks and the spring on the side of the hill. The upper garden is blended with the forest, its borders are blurred. Due to multiple reconstructions and periods of neglect, it has taken on the character of a wild, forested nook. It is more reminiscent of a European park than a Japanese garden.

Powiązania ogrodu z krajobrazem

Staranny projekt harmonijnie połączył ogród z otaczającym go krajobrazem. Tło ogrodu stanowi zalesione wzgórze Tsukimachiyama, czyli Wzgórze Oczekujące na Księżyc. Ogrodowe drzewa wtapiają się w naturalny las porastający stok wzgórza, dzięki czemu zaciera się granica założenia ogrodowego. Wspaniale zaadaptowano piękno krajobrazu, odmienne w każdym sezonie, uzyskując atmosferę głębokiego duchowego świata.

Grupa klonów u podnóża stoku wprowadza do kompozycji jesienne kolory. Wszystkie sosny w ogrodzie są sztucznie pochylone tak, aby prowadzić wzrok ku górze, na stok. W projekcie zastosowano technikę *shakkei* – „pożyczonego krajobrazu”. Wykorzystując naturalne otoczenie, które stanowiło tło dla wewnętrznej kompozycji, stworzono w ogrodzie dodatkowe wrażenie przestrzenności i perspektywy.

Dzieje rezydencji po śmierci shōguna

Po śmierci Yoshimasy w 1490 r. rezydencję przekształcono w świątynię zen, należącą do sekty rinzaishū. Została nazwana Jishōji, od pośmiertnego religijnego tytułu Yoshimasy, Jishōin. Wierny kronikarz, który towarzyszył mu do końca życia, zapisał

w dzienniku, że „był to człowiek o niezrównanym smaku”. Ten sam kronikarz zanotował, że zgodnie z testamentem posiadłość tego samego dnia przekształcono w świątynię zen podległą klasztorowi Shōko-kuji, pierwotnie założonego dla upamiętnienia rodu Ashikagów¹⁸.

Dawni historycy surowo ocenili Yoshimase jako władcę, zarzucając mu obojętność na problemy państwa. Jednak z punktu widzenia historii kultury to właśnie pod jego patronatem japońska sztuka osiągnęła szczyt doskonałości. Higashiyama-dono stanowiła kulturalne centrum Japonii. Władca, jak już wspominaliśmy, skupił wokół siebie wybitnych artystów, poetów, dramatopisarzy i uczonych, a ci ukształtowali smak estetyczny tych czasów. Większość z nich stanowili mnisi zen. Sam Yoshimasa studiował zen i był mecenasem sztuk poświęconych tworzeniu ogrodu, poezji, dramatu nō. Miał również znaczący udział w rozwoju „drogi herbaty”.

W Chinach okresu Sung rytuał picia herbaty miał charakter religijny. Herbatę, jako napój pobudzający świadomość, pijano, przygotowując się do medytacji. Inną okazją do jej spożywania była zabawa polegająca na zgadywaniu cytatów literackich. Ostateczną formę ceremonii herbacianej, utrzymaną w duchu pełnej prostoty estetyki zen, nadał mnich zen Shuko, lub Jukō (1422-1502). Choć pochodził z ludu, dzięki

11. Wielkie głazy o płaskich wierzchołkach i prostych bokach wskazują na wpływ Saihōji, a niektóre kamienie o ostrych zakończeniach są charakterystyczne dla stylu chińskiego malarstwa Sung. Większość aranżacji ułożono w kształt trójkąta, w którym centralny duży kamień równoważony jest dwoma mniejszymi, podpierającymi go z boków.

11. Large boulders with flat vertexes and straight sides point to the influence of Saihōji, and some stones with sharp edges are characteristic of the Sung style of Chinese painting. Most of the arrangements are laid in the shape of a triangle, in which a large, central stone is counterbalanced by two smaller ones, which support it on the sides.

swym umiejętnościom stał się doradcą artystycznym Yoshimasy. Shuko uważał, że podstawowym celem ceremonii herbacianej jest kultywowanie czterech cnót: ogłady, uprzejmości, czystości i niewzruszonego spokoju. Jego ideą było tworzenie atmosfery, w której mała grupa ludzi mogłaby wspólnie doświadczyć harmonii ducha i w tym nastroju dyskutować o pięknie i sztuce. Był to świecki, artystyczny obrzęd o eleganckiej prostocie, któremu towarzyszyła atmosfera sprzyjająca lepszemu zrozumieniu i ocenie problemów. Choć ceremonia była jeszcze wolna od formalizmu, jaki przynieść miały późniejsze lata, spełniano ją w sposób uwypuklający jej wagę. Jak głosi tradycja, po raz pierwszy ceremonia parzenia herbaty odbyła się w ogrodzie Ginkakui, w stojącym do dzisiaj pawilonie Tōgudō. Pawilon opatrzony jest plakietką osobiście wymalowaną przez Yoshimase. Napis na niej brzmi: Ustronie Shuko¹⁹.

Po śmierci Yoshimasy artyści, pozostający pod jego opieką, rozproszyli się w poszukiwaniu mecenasów wśród potężnych daimō na prowincjach. Przez parę lat w Ginkakui mieszkał nowy shōgun, syn Yoshimasy, ale wkrótce wywołał skandal przyprowadzając kobiety do świątyni²⁰. Po krótkim okresie rozkwitu, w 1501 r., jedenaście lat po śmierci Yoshimasy, posiadłość została ograbiona i popadła w ruinę. W czasie wojny i pożaru w 1558 r., który spopielił ponad połowę Kioto, budynki świątyni – z wyjątkiem pawilonów Ginkaku i Tōgudō – spłonęły, a niektóre drzewa i kamienie zostały zabrane i wykorzystane w innych ogrodach, zwłaszcza w Zamku Nijō²¹. Stan ogrodu pogorszył się w okresie „walczących prowincji”. Przez większą część XVI w. ogród niszczał.

Rekonstrukcja ogrodu

Około 1585 r. zubożały dworzanin Kono Sakahisa nabył posiadłość i próbował doprowadzić ją do lepszego stanu. Już po jego śmierci warunki ekonomiczne na tyle się poprawiły, że klasztor Shōkokui był w stanie przejąć opiekę nad Ginkakui²². W kraju zapanował wreszcie stabilny pokój i przystąpiono do odbudowy Kioto. Prawdopodobnie ok. 1615 r. podjęto także odbudowę świątyni i restaurację ogrodu. Obecna kompozycja pochodzi z tego okresu. Wykopaliska wykazały, że pierwotnie układ ogrodu był nieco odmienny, jednakże uległ on na tyle poważnym zniszczeniom, że wiele jego części trzeba było stworzyć na nowo.

Oś wschód-zachód, na której leży Srebrny Pawilon, stanowi główny element założenia i warunkuje sposób aranżacji ogrodu. Wąwóz rozciągający się wzdłuż tej osi nosi nazwę Szczeliny przez Którą Patrzy się na Księżyc, ponieważ jesienią między jego dwoma zboczami najwcześniej pokazuje się tarcza księżyca. Światło spływające na tafłę stawu i odbijające się w jego nieruchomym lustrze stanowi jeden z efektów świetlnych, jakie twórca ogrodu starał się osiągnąć po to, aby wyrafinowani esteci mogli podziwiać księżycową pełnię bez konieczności opuszczenia pawilonu. W podobny sposób starał się wykorzystać efekty, jakie daje światło słoneczne, tak komponując zieleń, aby promienie słońca przenikające przez liście drzew rzucały o określonej godzinie zielonkawe refleksy.

Na tej samej osi, w odległości 30 m od Ginkaku, znajduje się wodospad, zwany Sengetsusen –

Wodospad Księżycowego Światła, gdyż przywodzi na myśl odbicie księżyca tańczące na wodzie. Stanowi on część oryginalnego projektu Yoshimasy. Wodospad zaprojektowano w ten sposób, aby osoby przebywające w pawilonie słyszały dźwięk spadającej wody tak, jakby siedziały przy wodospadzie. Skała zwrócona w kierunku wodospadu ma ok. 3 m wysokości i 1,2 m szerokości, po obu stronach podparta jest wielkimi kamieniami. U jej podstawy woda tworzy mały zbiornik, a dalej wpada do stawu, znajdującego się na niższym poziomie.

Staw, zwany Kinkyōchi – Staw Zwierciadeł Mieniających się Jak Brokat – stanowi główny element ogrodu. Obecnie jest jeszcze mniejszy niż dawniej. Prawdopodobnie pierwotnie zajmował obszar w południowej części ogrodu, którą teraz porastają drzewa i mech²³. Wokół nowej linii brzegowej ułożono kamienie, zasadzono drzewa i krzewy. Ale dobrze zachowane fragmenty ze skałami, np. wokół wyspy, pozostawiono nietknięte. Wśród krzewów otaczających brzeg i wyspy dominują azalie, zaś drzewa pochylone nad wodą, rzucające zielony cień w jej przezroczystą toń, to sosny *Pinus thunbergii*. Staw ma nieregularny kształt zbliżony do ósemki przedzielonej mostkiem. W obu kręgach „ósemki” znajdują się wyspy. Z tafli stawu wynurzają się skały o najrozmaitszych kształtach i kolorach. Sprawiają wrażenie miniaturowych gór. Te i inne skały, szczególnie ważne dla kompozycji ogrodu, zostały sprowadzone z całej Japonii. Znajdujący się w stawie okrągły, „księżycowy” kamień, widoczny ponad odbijającym się w wodzie stokiem wzgórza, wydaje się unosić na tafli stawu niczym księżyc na niebie.

Spacer po ogrodzie przypomina powolne oglądanie długiego zwoju z pejzażami. Takie obrazy oglądano fragment po fragmencie, jedną ręką rozwijając, a drugą zwijając rolkę tak, że patrzący miał wrażenie ruchu w miarę odsłaniania kolejnych partii namalowanego krajobrazu. Podobne odczucia towarzyszą gościom w czasie spaceru po ogrodzie. Zwiedzającym, którzy podążają krętą ścieżką, przechodzą przez staw, wyspę oraz mijają wodospad, ukazują się co chwila nowe widoki.

Wyspę z brzegiem łączą dwa mosty. Sądzi się, że jeden z nich pochodzi z czasów Yoshimasy, ponieważ konstrukcją – dwie podłużne, płaskie kamienne płyty podparte wystającymi z wody skałami – przypomina most w świątyni Tenryūji. Drugi pierwotnie miał drewnianą, łukową konstrukcję; nosił nazwę Most w Kształcie Grzbietu Smoka²⁴. Podczas rekonstrukcji zastąpiono go masywną monolityczną płytą z granitu, długości 2,4 i szerokości 0,6 m.

Na miejscu spalonego w 1558 r. pawilonu stojącego nad brzegiem stawu, opodal Srebrnego Pawilonu, pojawiły się płaszczyzna i stożek, obie formy usypane z białego piasku. W książkach publikowanych od XVII do XIX w., w których opisywano i przedstawiano na drzeworytach sławne ogrody, wiadać, że te dwie formacje z piasku powiększały się w miarę upływu lat, aż do osiągnięcia obecnej wielkości. Są unikatowe ze względu na kształt kompozycji, niespotykanej nigdzie indziej. Jedna ma formę świętego stożka, druga to wyniesiona płaszczyzna o grubości 60 cm.

Święty stożek nazywany jest Kōgetsudai – Podium z Którego Ogląda się Księżyc ma prawie

12. Nadmiar wody ze źródła zbudowanego na zboczu wzgórza płynie w dół małym, zwirowanym korytem.

12. Excess water from the spring built on the side of the hill runs down in a small, graveled trough.

2 m wysokości, średnica podstawy wynosi ok. 5 m, a wierzchołka – 1,5 m. Kształtem przypomina górę Fuji, sugeruje też nawiązanie do wizerunku buddyjskiej góry stojącej w centrum wszechświata. Stożek mógł być pochodną czystych stosów wznoszonych w świątyniach shintoickich albo po prostu zapasem piasku potrzebnym do posypywania alejek. Takie sterty piasku istnieją w wielu ogrodach zen, np. w ogrodzie Daikoku-ji i Daisen-in. Szeroka, wyniesiona płaszczyzna zagrabiona we wzór fal nosi nazwę Ginsadan – Ocean Srebrnego Piasku. Wrażenie fal morskich szczególnie potęguje światło księżyca, które nadaje kompozycji srebrzysty odcień. Pojawiają się sugestie, że pierwotnym zadaniem srebrzystej płaszczyzny piasku było odbijanie światła księżyca na pawilon.

Zarówno wyniesiona płaszczyzna, jak i stożek wyglądają niczym abstrakcyjne rzeźby w realistycznym krajobrazie ogrodu. Zestawienie formacji z piasku oraz stawu z roślinnością jest dość niezwykłe, choć w filozofii zen kontrasty nie są postrzegane jako przeciwstawne, ale jako wzajemnie uzupełniające się części jednej całości. Te formacje jednak nie harmonizują z ogrodem. Stożek jest zbyt wielki i sprawia wrażenie intruza wśród drzew, zaś symboliczne fale Ginsadan „gryzą się” z prawdziwą wodą w stawie. Jednak te dysonanse nie pozbawiają piaskowych formacji specyficznego piękna, przykuwają wzrok. Ich białe kształty oświetlone światłem księżyca błyszczą i wspaniale kontrastują z tłem ciemnych drzew, kładących cienie na gładkiej powierzchni piasku. Okrągły wierzchołek stożka widoczny z piętra pawilonu może kojarzyć się z odbiciem księżyca w pełni.

W XVIII w. wzniesiono w ogrodzie nowy budynek. Jest to obecny *hōjō*, czyli „główna sala”. Przesuwane drzwi wewnątrz budynku pokrywają obrazy w stylu malarstwa chińskiego, wykonane przez wysoko cenionych japońskich malarzy: Yosa Buson (1716-1783) i Ike no Taiga (1723-1776). Główna figura w znajdującym się w nim ołtarzu przedstawia Buddę Sakyamuni. Z *hōjō* roztacza się malowniczy widok na wzgórze Tsukimachiyama. Gdy zza jego szczytu wschodzi księżyc, rzucając swą poświatę na płaszczyznę Ginsadan znajdującą się przed budynkiem, scena nabiera odrealnionego wymiaru.

Źródło i skały na wzgórzu, które stanowiły część ogrodu zaprojektowanego przez Yoshimase, pozostawały przez długi czas zasypane po osunięciu się ziemi. W 1931 r. w starych dokumentach natrafiono na wzmianki o tej kamiennej konstrukcji, w wyniku dokładnych badań terenu odnaleziono ją i odkopano. Odkryto również dawne alejki i miejsca, gdzie stały niektóre budynki²⁵.

Tōgudō został odrestaurowany pod koniec lat 60. XX w. Jest najstarszym budynkiem w zespole świątynnym. Umieszczono w nim rzeźbę Ashikagi Yoshimasy w stroju mnicha. Stół *tsukenshoin* oraz

półki *chigaidana* stanowią przykład najstarszego, zachowanego do naszych czasów, wyposażenia z wczesnego okresu *shoin-zukuri*.

Staw, znajdujący się przed Tōgudō, jest właściwie wydzielonym ogrodem wewnątrz ogrodu i leży w pobliżu osi północ-południe. Lepiej niż inne fragmenty ogrodu zniósł zmienne koleje losu, jakich doświadczyła posiadłość. Szczególnie dobrze zachował się krąg kamieni otaczających małą wyspę Białego Żurawia naprzeciwko budynku. Ta aranżacja ukazuje przykład techniki stosowanej w XIV w. Wielkie głazy mają płaskie wierzchołki i proste boki, co wskazuje na wpływ Saihōji. Niektóre jednak – dla kontrastu – mają ostre zakończenia, charakterystyczne dla kamieni w stylu chińskiego malarstwa Sung. Te aranżacje są bardziej wyrafinowane niż w Saihōji. Większość ułożono w kształcie trójkąta, w którym centralny, duży kamień równoważony jest dwoma mniejszymi, podpierającymi go z boków²⁶.

W listopadzie 1993 r. do kompleksu dodano nowy budynek zaprojektowany w stylu *shoin*. Jego budowa trwała prawie 10 lat. Przesuwane drzwi w przestronnym wnętrzu zdobią obrazy namalowane przez cieszącego się międzynarodową sławą artystę okresu Meiji, Tomioka Tessai (1836-1924). Również w 1993 r. zrekonstruowano pomieszczenie herbaciane Shūhōken, na terenie dawnego budynku *kuri*, w którym mieszkał główny kapłan. Choć zbudowano je wg starych zasad architektury świątynnej, to jego nowoczesna konstrukcja zapoczątkowała nowy sposób budowania w następnych latach.

Od głównej bramy do ogrodu prowadzi droga, licząca blisko 50 m długości. Po jej obu stronach znajduje się charakterystyczny płot bambusowy na podmurówce zbudowanej z kamieni, który został nazwany Ginkakuji-gaki – płot Ginkakuji. Ponad płotem niczym ściana wyrasta strzyżony żywopłot z kamelii, nad którym widać tylko niebo. Przekraczający bramę napotyka żywopłot, który kieruje ich na prawo. W perspektywie widzą żywopłot, przy którym droga skręca w lewo i prowadzi do drugiej bramy. Wiedzie ona do ogrodu. Zgeometryzowana droga stanowi wyrafinowane przejście z zewnętrznego świata do świata ogrodu. Pomaga oczyścić umysł z trosk, dzięki czemu goście mogą połączyć się z atmosferą duchowego świata. Oddziela od chaosu i napięć codziennego życia. Wprowadza do królestwa piękna. Ogród służy zbliżeniu do natury i przypomina medytacyjnym umysłem o związku człowieka z jego otoczeniem.

Rząd japoński uznał Ginkaku i Tōgudō za skarb narodowy. Ogród zakwalifikowano jako miejsce o specjalnej wartości historycznej i szczególnie wależnym widokowym. Stanowi on ukoronowanie wcześniejszych osiągnięć japońskiego ogrodnictwa i początek nowych rozwiązań. Jest uważany za jedno z doskonałych założeń przestrzennych. Należy się podziw artystom, którzy stworzyli tu świat pozwalający oderwać się od nieistotnych ludzkich spraw, nasycony takim pięknem, na jakie stać tylko naturę.

13. Staw przed Tōugudō lepiej niż inne fragmenty ogrodu zniósł zmienne koleje losu, jakich doświadczyła posiadłość.
13. The pond in front of Tōugudō fared better than other parts of the garden throughout the many changes of fortune that the estate underwent.

Nie ma krzewu, który by wyrósł samowolnie, nie ma tu ani jednego kamienia położonego w nieprzemysłany sposób. Najbardziej dzikie uroczyska ogrodu zostały zaplanowane i wykonane z niezwykłym pietyzmem.

Japończycy dzięki zwróceniu się ku naturze nauczyli się mówić własnym językiem estetycznym, charakteryzującym się delikatnością, wyrafinowaniem i zamiłowaniem do detalu. Ginkakuji jest uważany za symbol epoki Higashiyama i stanowi jedną z największych atrakcji turystycznych Kioto. Upamiętnia wyrafinowany smak Yoshimasy. Shogunat Ashikaga

trwał po nim do piętnastego pokolenia, jednakże Higashiyama-dono była ostatnią wspańiałą rezydencją zbudowaną przez tę rodzinę.

Mgr inż. Małgorzata Wołodźko jest absolwentką Wydziału Architektury Krajobrazu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Obecnie przygotowuje pracę doktorską na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, stanowiącą studium historyczne ogrodów w Kioto. Prowadzi wykłady poświęcone ogrodom japońskim, zajmuje się także ich projektowaniem. Jej dorobkiem są liczne wystawy związane z tą tematyką.

Przypisy

1. W. Kotański, *W kręgu shintoizmu*, t. 2, Warszawa 1995, s. 233-234.
2. M. Collcutt, M. Jansen, I. Kumakura, *Wielkie kultury świata. Japonia*, Warszawa, s. 70.
3. K. Loran, *The World of the Japanese Garden. From China Origins to Modern Landscape Art*, 1989, s. 140.
4. K. Loran, jw., s. 141; J. Tubielewicz, *Słownik. Kultura Japonii*, Warszawa 1996, s. 84.
5. J. Tubielewicz, *Historia Japonii*, Wrocław 1984, s. 218.
6. Ibidem, s. 218.
7. K. Loran, jw., s. 142.
8. K. Loran, jw., s. 142; W. Kotański, *Sztuka Japonii. Zarys*, Warszawa 1974, s. 203.
9. W. Kotański, jw., s. 198.
10. Ibidem, s. 146.
11. K. Nakane, *Kyoto Gardens*, 1965, s. 13.
12. K. Loran, jw., s. 140.

13. Ibidem, s. 141.

14. Ibidem, s. 145.

15. T. Marc, R. Herman, *A Guide to the Gardens of Kyoto*, 1980, s. 129.

16. K. Loran, jw., s. 142.

17. Ibidem, s. 146.

18. Ibidem, s. 147.

19. Ibidem, s. 148.

20. Ibidem, s. 147.

21. B. Mitchell, J. Wayemberg, *Japanese Gardens. Design and meaning*, 1981, s. 42.

22. K. Loran, jw., s. 147.

23. Ibidem, s. 145.

24. Ibidem, s. 146.

25. Ibidem, s. 145.

26. Ibidem, s. 146.

PROBLEMS IN THE CONSERVATION OF THE RESIDENCE OF SHŌGUN ASHIKAGA IN KYOTO

Ginkakuji, "The Shrine of the Silver Pavilion" as it is popularly called, is known officially as Jishōji. In 1482, Ashikaga Yoshimasa built a residence, Higashiyama-dono, meaning "Villa of the Eastern Hill," on the site of the destroyed shrine Jōdoji, at the base of Higashiyama hill in Kyoto. Of the twelve wooden buildings that once surrounded the garden, only two have survived to the present day: Tōgudō and Ginkaku. In 1487, the building Tōgudō, "the East-facing Pavilion," which Yoshimasa lived in, was built in the *shoin* style. Dōjinsai, one of four rooms, served as a model for ceremonial tea rooms for a century. The pavilion is marked by a sign which was personally painted by Yoshimasa in the name of the designer Shuko: the Suko Retreat. In 1489, the building of Ginkaku, "the Silver Pavilion," began. It was completed after the shogun's death.

The design of the garden has been attributed to the outstanding painter Sōami, though presently the prevailing opinion is that Yoshimasa himself designed it. The garden in "the Villa of the Eastern Hill" was based on a model of the Saihōji shrine, which was regarded as the most beautiful place in the Kyoto area at the time. The early strolling garden with a pond was created (*kaienshiki chisen teien*). Pines, yews, cherry trees, azaleas and camellias grew there. The garden was divided into two parts: the lower part, with buildings and a pond of a complex form, and the upper part, with a composition of rocks and a spring on the side of the hill.

The east-west axis on which the Silver Pavilion is located determines the arrangement of the garden. Along its length there is a ravine which is known as "the Crevice Through Which One Looks At the Moon." Along this axis, 30 meters from Ginkaku, there is a "Waterfall of Moonlight," which comprises part of the Yoshimasa's original design. Water falls

from the source at the base of the waterfall into a decorative pond below. The name of these picturesque beauty spots in this part of the garden refer to famous places mentioned in Japanese and Chinese literature. In the forest on the hill there is a spring which was modeled after a construction from Saihōji, where water flows through a graveled trough.

After Yoshimasa's death in 1490, the residence was transformed into a Zen shrine. In 1501, the estate was pillaged and fell into ruin. In 1558, the buildings of the shrine, except for Ginkaku and Tōgudō, were burned, and some of the trees and stones were used in other gardens. Throughout most of the 16th century, the garden deteriorated. In 1615, the rebuilding of the shrine and restoration of the garden was undertaken. The present composition dates from that period. Many parts of the garden needed to be rebuilt. The size of the pond in the center of the garden was changed. On the site of the pavilion which had been burned in 1558, two formations were created out of white sand: a plane with the pattern of waves and a cut cone. They are unique in terms of their unprecedented composition. At the end of the 1960s, Tōgudō, the oldest building in the shrine, was restored. The arrangement of the garden with the pond and the island in front of the building is an example of the techniques used in the 14th century. In 1993, a new building designed in the *shoin* style was added, as well as the Shūhōken tea area.

Ginkaku and Tōgudō are regarded by the Japanese government as national treasures, and the garden as a place of particular historical importance with exceptional scenic value; it is seen as an example of excellent spatial arrangement. Ginkakuji is a symbol of the Higashiyama epoch and one of the greatest tourist attractions in Kyoto.